

Den äkta, men glömda Zirkonen

OM NAMNET ZIRKON leder tankarna någon vart, så är det förmodligen till den konstgjorda diamantimitationen cubic zirconia, populärt kallad cubic eller cz – ett material som från att det började produceras industriellt under 70-talet, har tagit branschen med storm.

Få känner däremot till att det också finns en vacker, naturlig ädelsten vid namn zirkon – en sten som trots namnet är något helt annat än cubic zirconia.

DEN NATURLIGA ZIRKONEN är en ädelsten med dispersion – eld – snudd på lika hög som diamantens. Dess brytningsindex är så högt att det med de flesta handhållna refraktometrar inte går att mäta, vilket ger zirkonen en storartad lyster. Vi vet också att zirkonen är känd sedan antiken, då den finns omnämnd bland annat i bibeln.

Dess ursprung ligger långt ifrån cubic zirconias fabriker. Zirkonens främsta fyndort är istället belägen i det avlägsna Rattanakiri i nordvästra Kambodja, 4 mil från den kambodjansk-vietnamesiska gränsen.

Många misstänker att sammanblandningen med cubic zirconia är en anledning till att zirkonen fortfarande ligger i skuggan av våra mest välkända ädelstenar.

ZIRKONEN FÖREKOMMER i en uppsättning tilldragande färgnyanser. Den kanske mest uppmärksammade färgen är blå – ljusst pastellblå såväl som djupblå och skrikande klarblå. Precis som sina blå kamrater tanzaniten och i vanliga fall även safiren, måste zirkonen upphettas för att få sin blåa färg, men när färgen väl uppstått är den stabil. Blå zirkoner användes ofta i smycken under slutet av 1800-talet, och fina exemplar på över fem carat går fortfarande att finna i gamla viktoriaanska smycken. De finaste blå zirkonerna härör uteslutande från Kambodja, men även råstenar från Sri Lanka kan få en ljus, blå färg.

Genom upphettning kan zirkoner också förlora sin färg. Dessa färglösa stenar är välkända som de bästa diamantimitationerna bland naturliga ädelstenar, tack vare sin höga dispersion och sitt höga brytningsindex.

Men de zirkoner som nämns i bibeln var förmodligen varken blå eller färglösa. I sitt naturliga tillstånd skiftar zirkonen i jordiga färger – mellan nyanser av gyllene, brunt och orange.

De senaste åren tycks även smyckebranschens intresse ha skiftat något, bort från de färglösa och blå stenarna – till att ta vara på zirkonens naturliga färgskala.

TIDSKRIFTEN ”MODERN JEWELRY” bekräftar att utvecklingen de senaste åren gått starkt mot de naturliga, kryddiga färgerna. Med sina bruna, brandgula och rosa nyanser som övergår i varandra, framhävda av zirkonens eld, liknar de obehandlade stenarna mest av allt gula eller konjaksfärgade fantasidiamanter.

Så sent som omkring år 2005 väckte Tangaområdet i Tanzania ädelstenssamfundets uppmärksamhet. Betydande mängder zirkonkristaller i ädelstenskvalitet påträffades där, varav en stor andel ägde en sällsynt egenskap: den röda nyansen i stenarna var anmärkningsvärt stark. Röda toner i zirkon är ovanliga, och påtagligt röda eller rosa stenar betingar tillsammans med djupblå de högsta priserna. Som för alla zirkoner är storlekar över 5 carat ovanliga, men även exemplar över 10 carat i de ljuvligaste, rosaröda färger har påträffats i Tanzania de senaste åren.

EN ANNAN SÄLLSYNT VARIANT av zirkon är så kallad metamikt, eller låg, zirkon. Detta är benämningen på zirkon, vars kristallstruktur helt eller delvis brutits ned av naturlig, radioaktiv strålning i berggrunden. Dessa stenar är ofta gröna, och utgör ingen hälsofara. Fina exemplar kan vara verkligt vackra med sin intensivt gröna färg, och dessa är av stort intresse för samlare.

UTÖVER SIN ELD OCH LYSTER är zirkonens kanske största tillgång just nu priset. Zirkonen erbjuder förmodligen mer glitter för pengarna än någon annan naturlig sten. Som en så förtjänstfull smyckesten borde zirkonen gå en ljus framtid till mötes – vad sägs om jordiga färger i herrsmycken?

Men med en hårdhet på 6,5 – 7,5 ber den om att hanteras försiktigt, och att få hålla till där den trivs bäst – i örhängen, ett hänge eller möjligtvis en cocktailring. Och glöm inte att tala om för kunderna att gå varligt fram med den här naturliga skönheten.

JOHANNES ORSTADIUS

T&S fakta

Kemisk formel: $ZrSiO_4$ (zirkoniumsilikat)

Densitet: 3,9 – 4,7

Hårdhet: 6,5 – 7,5 (något skör)

Brytningsindex: 1,925 – 2,015, metamikt zirkon omkr. 1,75
Dispersion: 0,038

Viktiga fyndorter: Kambodja, Sri Lanka, Brasilien, Australien, Myanmar (Burma), Ryssland, Thailand, Madagaskar, Tanzania, Kanada och Norge. I Sverige är zirkon i form av kristaller ovanligt, men kan påträffas bland annat i Ytterby fältspatsbrott, Stockholm.

Kända behandlingar: Upphettning ger upphov till blåa, gyllene eller färglösa stenar. Lätt upphettning, till exempel över ett stearinljus, kan göra alltför mörka stenar permanent ljusare.

Exempel på imitationer: Cubic zirconia (zirkoniumoxid, ZrO_2), syntetisk spinell, glas med goda ljusbrytningssegenskaper; tex. med hög blyhalt. Syntetisk zirkon (zirkoniumsilikat, $ZrSiO_4$) existerar men uppges inte vara tillgänglig på ädelstensmarknaden.

Kuriosa: Blå zirkon är alternativ månadssten för december (jämfte tanzanit). Det äldsta materialet som hittats på jorden är zirkon, med en ålder av 4,4 miljarder år.